

Impact Factor: 5.479

ISSN 2181-9505

Doi Journal 10.26739/2181-9505

Philosophy and Life

FALSAFA VA HAYOT • ФИЛОСОФИЯ И ЖИЗНЬ

July
August

Special
Issue 2

2021

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VAZIRLAR MAHKAMASI
HUZURIDAGI IMOM BUXORIY XALQARO
ILMIY-TADQIQOT MARKAZI
O'ZBEKISTON FALSAFA JAMIYATI

Международный научно-исследовательский центр Имам Бухари
при Кабинете Министров Республики Узбекистан
Философское общество Узбекистана

Imam Bukhari International Research Center under the Cabinet
of Ministers of the Republic of Uzbekistan
Philosophical Society of Uzbekistan

FALSAFA VA HAYOT XALQARO JURNAL

ФИЛОСОФИЯ И ЖИЗНЬ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ

PHILOSOPHY AND LIFE
INTERNATIONAL JOURNAL

Jurnal bir yilda 4
marta nashr qilinadi.

Журнал выходит
4 раза в год.

The journal is published
4 times in a year.

ISSN: 2181-9505
DOI: 10.26739/2181-9505

JULY | N° SI-2
AUGUST | 2021

MUNDARIJA / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1. Илёсжон Сиддиқов Бахромович ИЛМИЙ, ИЖОДИЙ МЕРОС ВА ЖАМИЯТНИНГ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МАДАНИЯТИ.....	8
2. Сиддиқов Илёсжон Бахромович ИСЛОМ ФАЛСАФАСИДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ ФАОЛИЯТ МЕЗОНЛАРИ ВА АКСИОЛОГИК АСОСЛАРИ.....	13
3. Жумаев Соҳибжон Ботирбоевич ЖАМИЯТ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ОИЛАВИЙ МУНОСАБАТЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШ УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТ СИФАТИДА.....	21
4. Жуманиёзов Хушнуд Сапаевич ГЛОБАЛЛАШУВ, ГЛОБАЛ МУАММО ВА ИНТЕГРАЦИЯ АТАМАЛАРИНИНГ ИЖТИМОЙ ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛИ.....	27
5. Собирова Марҳабо Абдуғаниевна МИЛЛИЙ ҒОЯ ТАРҒИБОТИДА ЭТНОМАДАНИЯТНИНГ ЎРНИ.....	37
6. Нормаматова Махсуда Нурмаматовна ЖАМИЯТНИ ВИРТУАЛЛАШТИРИШ: АСОСИЙ ОМИЛЛАР ВА ДЕТЕРМИНАНТЛАР.....	48
7. Абдурахмонов Ғайратжон Зокирович УЧИНЧИ РЕНЕССАНС ОСТОНАСИДА ЖАМИЯТНИ БИРЛАШТИРУВЧИ ЯНГИ КОНЦЕПЦИЯГА ЭҲТИЁЖНИНГ ОБЕЪКТИВ ЗАРУРАТИ.....	57
8. Ахметжанова Муқаддас Вахабовна ХАЛҚ - МИЛЛИЙ ҚАҲРАМОН: ЭТНОПОРТРЕТ ЯРАТИШ МУАММОЛАРИ.....	65
9. Ғаниев Баходиржон Содикжонович ЖАМИЯТ ИҚТИСОДИЙ ТАРАҚҚИЁТИДА ОИЛАВИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИНГ ЎРНИ.....	76
10. Гафуров Бахромжон Адхамович РАЗВИТИЕ ЛОГИКИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В СРЕДНИЕ ВЕКА.....	86
11. Жураев Шерали Соибназар ўғли АБУ АЛИ ИБН СИНОНИНГ “АЛ-ИШОРАТ ВА АТ-ТАНБИҲОТ” АСАРИДАГИ БАХТ-САОДАТ ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАҲЛИЛИ.....	98
12. Исақова Замирахон Рухитдиновна ИРФОНИЙЛИК ВА ИНСОНИЙЛИК ТАМОЙИЛИНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАЛҚИНИ.....	108
13. Isakova Zamirakhon Rukhitdinovna CONTENT AND ESSENCE OF THE IRFAN CONCEPT.....	118
14. Makhmudova Aziza Nugmanovna LEGAL CULTURE, LEGAL CONSCIOUSNESS AND THE RELATIONSHIP IN THE PROCESS OF LEGAL SOCIALIZATIONAL.....	130

УДК: 1:28(093)

Исакова Замирахон Рухитдиновна
 фалсафа фанлари номзоди, доцент
 Наманган давлат университети
 e-mail: ms.outstanding@mail.ru
 (Ўзбекистон, Наманган)

ИРФОНИЙЛИК ВА ИНСОНИЙЛИК ТАМОЙИЛИНИНГ ФАЛСАФИЙ ТАЛҚИНИ

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9505-2021-SI-2-12>

АННОТАЦИЯ

Ҳар бир инсон буюк истеъдод эгасидир, фақат истеъдодни кашф этиш инсоннинг ўзида, хатти-ҳаракати, ўй-фикридаки, истеъдод ўзига тортадиган, унга иштиёқ билан муносабатда бўладиган, инсоннинг руҳини шодликка ва кувончга тўлдирадиган ва бирон ишни бажараётганида юрагига олов ёқадиган, инсонни кучли руҳий кўтаринкилик билан ҳаракатга келтирадиган кучдир. Инсон қалбининг тубида ўз имконияти ва истеъдодини эзгулик учун йўналтира олса, қандай иш бўлмасин, ўз-ўзини кашф эта олади. Инсон ҳаётини тубдан ўзгартириб юборадиган ғоялар беҳосдан чаққан чакмоқ ёлқинидек қалбга беҳато урилади ва ўша “оний лаҳзалар” унинг келажак ҳаёти йўлини белгилайди. Инсон чин дилдан хоҳласа орзуси ўшалади. Инсон орзу сари бир қадам ташлаши билан ўзидан ўзи имконият эшиклари очилади ва бу ҳодисани сўз билан изоҳлаш мушкул. Инсон руҳияти қанчалик кучли бўлса, мақсади тез ўшалади ва кўзланган натижага эришилади. Мақолада “Ирфонийлик ва дунёвийлик уйғунлиги (плюралистик ёндашув, мустақил фикрлаш, иродани чиниқтириш, тафаккурни юксалтириш, дунё халқлари илғор маданиятини танқидий ўзлаштириш)” тамойилини таълим тизими модернизациясига йўналтириш орқали соғлом ижтимоий муҳитни яратишнинг концепцияси фалсафий талқин этилган.

Калит сўзлар: ирфонийлик, инсонийлик, ориф, илм, маърифат, ўзликни англаш, имконият, ирода, соғлом тафаккур, соғлом қалб, соғлом ижтимоий муҳит, кайфият, шукроналик, кечиримлилик.

Исакова Замирахон Рухитдиновна,
 кандидат философских наук, доцент
 (Ўзбекистон, Наманган)

ФИЛОСОФСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПРИНЦИПА ПРОСВЕТЛЕННОСТИ И ЧЕЛОВЕЧНОСТИ

АННОТАЦИЯ

Каждый человек великий талант, но открытие таланта это мощный духовный подъем в человеке, в его поведении, в его мыслях, в котором талант привлекает, относится к нему со страстью, наполняет человеческую душу радостью и весельем и зажигает сердце. когда что-

то делаешь это сила, с которой движется. В глубине человеческого сердца, если человек может направить свои способности и талант к добру, он сможет открыть себя, независимо от того, чем он занимается. Идеи, кардинально меняющие жизнь человека, поражают сердце, как вспышка молнии, и эти “мгновенные моменты” определяют путь его будущей жизни. Мечта человека сбудется, если он этого искренне захочет. Когда человек делает шаг навстречу мечте, двери возможностей открываются сами по себе, и это явление трудно объяснить словами. Чем сильнее воля человека, тем быстрее будет достигнута цель и будет достигнут желаемый результат. В статье философски трактуется концепция создания здоровой социальной среды с акцентом на модернизацию системы образования, принцип “гармонии просветленности и человечности (плюралистический подход, независимое мышление, сила воли, мышление, критическое принятие передовой культуры народов мира)”.

Ключевые слова: просветленность, человечность, ариф, знания, маърифат, самосознание, возможность, воля, здоровое мышление, здоровое сердце, здоровая социальная среда, настроение, благодарность, прощение.

Isakova Zamirakhon Rukhitdinovna,
PhD in Philosophy, Associate Professor
(Uzbekistan, Namangan)

PHILOSOPHICAL INTERPRETATION OF THE PRINCIPLE OF ENLIGHTENMENT AND HUMANITY

ANNOTATION

Each person is a great talent, but the discovery of talent is a powerful spiritual uplift in a person, in his behavior, in his thoughts, in which talent attracts, treats him with passion, fills the human soul with joy and joy and ignites the heart. when you do something it is the force with which it moves. In the depths of the human heart, if a person can direct his abilities and talent towards good, he will be able to open himself, no matter what he does. Ideas that radically change a person's life strike the heart like a flash of lightning, and these “instantaneous moments” determine the path of his future life. A person's dream will come true if he sincerely wants it. When a person takes a step towards a dream, the doors of opportunity open on their own, and this phenomenon is difficult to explain in words. The stronger the will of a person, the faster the goal will be achieved and the desired result will be achieved. The article philosophically interprets the concept of creating a healthy social environment with an emphasis on the modernization of the education system, the principle of "harmony of enlightenment and humanity" (pluralistic approach, independent thinking, willpower, thinking, critical acceptance of the advanced culture of the peoples of the world).

Key words: enlightenment, humanity, arif, knowledge, marifat, self-awareness, opportunity, will, healthy thinking, healthy heart, healthy social environment, mood, gratitude, forgiveness.

КИРИШ

XXI асрда тубдан рухий янгиликлар, моҳиятан тозарилар ва ахлоқий мукамаллаштириш зарурат туғилди. Руҳиятдан узоклашиб, моддийлашиб, рационаллашиб кетган инсон қаерда хато қилганини англаши ҳаёт эҳтиёжига айланди. Нанотехнологияларда эришилган сўнги ютуқлар ҳам, иқтисодий барқарорлик ҳам, моддий фаровонлик ҳам маънавий-руҳий эҳтиёжни қондира олмайди. Инсоннинг руҳияти, ахлоқи ва маънавиятидаги кемтикларни тўлдириш учун ирфон аҳлининг ҳаёти, фикрлари, ҳикматли сўзлари, ёзган асарларига муурожаат қилиш ва масаланинг ечимини умумбашарий асосда кўриб чиқиш асосида “Ирфонийлик ва дунёвийлик уйғунлиги (плюралистик ёндашув, мустақил фикрлаш, иродани чиниқтириш, тафаккурни юксалтириш, дунё халқлари илғор маданиятини танқидий ўзлаштириш)” тамойилини таълим тизими модернизациясига йўналтириш орқали соғлом ижтимоий муҳитни яратиш концепцияси тақлиф этилди.

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА ТАДҚИҚОТ УСУЛЛАРИ

Шарқ фалсафий тафаккурида инсон ва унинг руҳияти, сир-асрорига етиш долзарб муаммо сарасига кирган. Абу Наср Форобий “Одамлар ўзларининг хос хусусиятлари ва табиий эҳтиёжларига кўра жамият туздилар. Уларнинг ҳаракат ва феълларини даставвал бора-бора одатларга айланадиган табиий қобилият белгилайди” [Ал-Фараби. 1989: с. 229.]. Ибн Халдун инсон табиатида эзгулик ва ёвузлик мавжудлиги, одамлар ўз ҳолига қўйилса, инсонийлик руҳида тарбияланмаса, илоҳий марҳаматни қўлга кирита олмаслиги, илоҳий неъмат камдан кам кишига муяссар бўлиши, бунинг изоҳи эса инсоннинг “хайр” ва “шарр” оралиғида қолиб, улардан муқобилини танлаш лозим бўлганида, унда “шарр”ни танлаши, инсон табиатида “шарр”га мойиллик устунлиги, адолатсизлик ва ҳукмронлик қилиш инсонга хослиги, жамиятда кишилар бир-бирига жабр қилмаслиги учун маърифатга эришишлари зарурлигини таъкидлаган [Ибн Халдун. 2008: с. 15-21.].

Ғарб фалсафасида инсон руҳиятининг янги талқини XX аср ўрталаридан бошланиб, Ф.Ницше [Ницше Ф. 1990.] томонидан асос солинган. В.Дильтей [Дильтей В. 1978.], О.Шпенглер [Шпенглер О. 1992.], Г.Зиммель [Ионин Л. 1981.], А.Бергсон [Бергсон А. 1908..] уни ривожлантириб, инсон ҳаётининг моҳиятини инсоннинг ўзидан англаб олишга қаратганлар. Техноген таракқиётнинг ҳозирги босқичида инсоният ечимини топмаган янги хавф-хатар ва таҳдидлардан юксак ахлоқий қадриятларга эга бўлиш ва ўз инсоний моҳиятини англаш орқали халос бўлиши муқаррар. Шу ўринда машҳур инглиз шарқшуноси Ж.С.Тримингэмнинг қуйидаги хулосаларини эслаш ўринлидир: “тасаввуфий йўл илгаригидек инсониятнинг маънавий соғломлигини сақлаш учун муҳим бўлиб қолмоқда [Тримингэм Дж.С. 1989: с. 298.].

Мазкур тадқиқотда илмий билишнинг объективлик, тарихийлик, мантиқийлик, ворисийлик, системалилик, герменевтика, интерпретация, киёсий таҳлил усуллари истифода этилди.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Инсон руҳиятининг ирфоний моҳиятини англашнинг ўзига хос ва ўзлаштириладиган механизми ва шакллари мавжудки, масаланинг ечимини Шарққа хос бўлган шарқона тафаккур усуллари ва услублари ёрдамида эришилади. Инсоннинг асл қиймати унинг одоби, ахлоқи ва маънавияти билан белгиланади. Инсон танасида ҳосил бўладиган қувватнинг асосий қисми руҳдан ҳосил бўлади. Юракнинг қуввати миянинг қувватидан тахминан беш юз баробар юқори бўлиб, инсон ўзидан тарқатаётган электромагнит тўлқинлари бошқа инсон танаси ва миясига маълумот тарзида етиб боради. Инсон шу тахлит бошқаларда таассурот қолдиради ва бошқалар тарқатаётган энергиянинг хоссасидан уларнинг яхши-ёмонлигини билади.

Инсонни ўз руҳиятидан узоқташтирадиган, бегоналаштирадиган ҳолатлар аслида инсоннинг ўзида, яъни инсоннинг ўзига ўзи сиғинишидир. Инсоннинг худопарастлиги замирида унинг худпарастлиги, яъни ўз манфаати, бетизгин орзусига етиш, ўзини ҳимоя қилиш мужассам. Бундай сиғиниш тижорат олди-бердисига ўхшайди. Азалдан инсоннинг Худодан бегона ҳолда Унинг марҳаматига сазовор бўлиш илинжи жуда кўплаб худоларни кашф қилишга сабаб бўлган: ҳосилдорлик худоси, уруш худоси, муҳаббат худоси, санъат худоси ва ҳаказо. Қуръонда “Ўз ҳавойи нафсини илоҳ қилганни кўрмадингми?” [Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири 2004: Фурқон сураси, 43-оят.] дейилганки, инсон худбинлик, манманлик, худпарастлик иллатидан қутулса, Ҳақ йўлни, ҳақиқатни, илоҳий моҳиятни топа олади. Инсон сўзининг луғавий маъноси “унутувчан”дир. Инсоннинг туйғу, ҳолат, кайфиятлари каби “мен”лиги ҳам тез ўзгарадики, “инсон ўзига хос, бетакрор (индивидуал) “мен”га эга бўлиши мушкул [Философский энциклопедический словарь. 1998: с. 572.].

Инсон ўз-ўзини англаши, ўзини топиши ва ўзини кашф этиши маънавий-руҳий такомиллашув жараёни бўлиб, бу мартабага етмагунча инсон “... (ўз) тасаввур(лари)да(ги) хаёлий ва ўзлари ясаган худоларга сиғинади. Ўзича ниманидир тасаввур этади ва бу тасаввурни “худо” деб атайди ва шунга ибодат қилиб яшайди. Ҳар бир кишининг хаёлий тасаввури ўйлаб топилган ва ўзи яратган нарсадир. (Шунинг учун) Улар бутга (санамга) сиғинувчилардан ҳижолатда (бўлишлари керак)..., (чунки) уларни ўзлари чўпдан бут ясаб, ўзлари ижод қилиб

(яъни, ясаб олган нарсаларига сиғинадилар), дея мазаммат этадилар. Аммо билмайдиларки, ўзлари ҳам айна шу ҳолдадилар ва бутун умрлари давомида шундай яшаб, Мутлақ Илоҳ бўлган Хожаи оламни танимай ўтиб кетадилар... улар аниқлаган жамиъ нарсалар... уларни ўзларига боғлаб кўйди ва парастийш – сиғиниш ашёсига айланди, яъни нафақат оддий одамлар, балки шарият аҳли, илмий-назарий тафаккур эгалари ва экзотерик фалсафа намояндалари ва бошқа кўплар ҳам “Анал Ҳақ” мартабасига эришмагунларича бутпарастлигича қолишади. Бутпараст ҳаётини жаҳон аҳли билан зиддиятда беҳаловат, кунларини жанжал, тортишув ва инкорлар билан ўтказади. Бутпараст фақат ташқи сабаб, яъни “важҳ” (Ҳақ зотининг файз улашувчилик сифати)ни англаш билан чекланиб қолган, моҳиятга – Сабаблар сабаби (Аллоҳ)га етиш даражасига эришмаган. “Кимки важҳни четлаб ўтиб, илоҳий ҳақиқатни англаб етган бўлса, бутпарастликдан қутулган бўлади ва дафъатан жаҳон аҳли билан муроасага келади, инкору шубҳадан халос бўлади, кўнгли тинчийди. Кимки “важҳ”га етиб ҳақиқатга етмаган бўлса, Парвардигорга иймон келтирган эса ҳам, у бутпарастдир. Кимки, ҳақиқатга етган бўлса ва Парвардигорга сиғиниб ибодат қилса, у аҳли Ваҳдатдир [Ўзбекистонда ижтимоий-фалсафий фикрлар тарихидан. 1980: с. 122.].

Бугунги кунда жаҳон афкор оммасини ташвишга солаётган муаммолар ичида иқтисодий муаммодан ҳам эътиборлиси ахлоқий парокандалик, маънавий таназзул, тамаддуний инқироздир. Зеро, инсон маънавияти билан инсонлик мақомини сақлаб қолади, аксинча, маънавиятдан маҳрум инсон бефарқ, манқурт (индефферент)га айланади. Бугунги кунда оломон маданияти билан бирга руҳсизлик ва руҳиятсизлик ҳам ривожланган, ривожланаётган ва қашшоқ мамлакатларда бирдек таъсир кўрсатиб, инсоний тушунчалар ўлиб, йўқолиб бормоқда. Иқтисодий қийинчилик ва сиёсий низолар халқнинг маънавий бузилишига, жамиятда ахлоқий иллатларнинг кўпайишига замин яратади, агар инсон ўз замони ҳақида жон куйдирмаса, уни инсон деб ҳисоблаб бўлмайди [Азизиддин Насафий. 1995: с. 31.].

Маънавий инқирознинг олдини олиш имкони борми? Бугун иллатнинг олди олинмаса, эртага нима бўлади? Илмий изланишлар самараси башарият олдида кўндаланг турган муаммоларни ижтимоий прогноз қилиш имкониятини беради: “Бундай кескин ва таҳликали шароитда ота-оналар, устоз-мураббийлар, жамоатчилик, маҳалла-кўй хушёрлик ва огоҳликни янада оширишимиз, болаларимизни бировларнинг қўлига бериб қўймасдан, уларни ўзимиз тарбиялашимиз лозим, бу вазифаларни амалга оширишда биз асрлар мобайнида шаклланган миллий анъаналаримизга, аждодларимизнинг бой меросига таянамиз” [Мирзиёев Ш.М. 2017: с. 39.].

Инсон руҳий баркамоллик учун туғилади, яъни инсон мутлақ идеал сари қадам ташлаши билан унга янги ва сирли олам намоён бўлади. Инсон истак-орзусини амалга ошириши учун имкониятлар мавжудки, қандай ишни бажаришни истаса, ўшани қила олади, қийин вазиятга тушиб қолса, ундан чиқиш йўлини билади, ундан фақат руҳан кучли ва иродали бўлиш талаб этилади. Бунинг учун зоҳирий оламдаги шарт-шароитнинг даҳли йўқ, аксинча, орзу инсоннинг ботиний оламида рўёбга чиқиши лозим. Инсоннинг ботини хуррият оламидир:

Йўл мардларига ҳаёт берар бир ўзга жон,

Кўк кушларига бўлди тайин амри макон.

Ботин кўзи билан боқ, уларга бордир,

Ҳар икки жаҳонга ўхшамас сирли жаҳон [Донишмандлар тухфаси. 2009: с.

193.].

Инсон ҳаётидаги ҳар бир эврилиш, йўқотиш каби ҳолатлар, яъни ўтган умрнинг “кул”га айланиши инсоннинг руҳан янги поғонага чиқиши, акмеологик юксалиши, муваффақиятга эришиши, янги ҳаёт нишонасидир. Ҳаёт ёмон томонга ўзгариши билан унинг инсон англаб етмаган янги қирралари кашф этилади, ёмонликдан яхшилик, тубанликдан юксалиш, инқироздан муваффақиятнинг антиномик йўли очилади. Инсон руҳиятида нимадир қилиш ёки ниманидир яратиш истагини пайдо қилса, руҳиятида кудратли кучни топади. Инсон ҳар қандай енгиб бўлмас машаққат ва тўсиқдан ўтишга тайёр бўлади.

Ҳаётдан мамнунлик, миннатдорлик, розилик, шукроналик туйғуси руҳан ва маънан бойлик нишонасидир. Аксинча, пули қанча кўп бўлса ҳам, яна пул топиш учун елиб югуриб, ҳаётдан нолийдиган ва ношукрлик қиладиган инсон аслида руҳан ва маънан қашшоқдир. Шу ўринда “Дунё ичига кир, лекин дунё сенинг ичинга кирмасин” деган орифона ҳикматнинг когнитив маъноси теран англашилади.

Диний ва дунёвий қадриятлар уйғунлигидаги меъёрларнинг бузилиши диний ва дунёвий қадриятларнинг қадрсизланишига, яъни одамларнинг ахлоқий ва аксиологик жиҳатдан таназзулга учрашга олиб келади.

Инсон ҳаётида пайдо бўлган турли негатив кечинмалар, руҳий ҳолатлар ва кўнгилсизликлардан диний амалларни бажариш орқали таскин излайди ва ибодат орқали “фориғланиш”, яъни “катарсис” (катарсис жараёнида қарама-қарши, оғир ва азобли кечинмалар ечим топади. Бу қисқа тўқнашув асосида, бир кечинманинг барҳам топиши, негатив кечинмалардан озод бўлиш, “покланиш” ҳодисаси юзага келади) ҳолатига эришади.

Ҳар қандай жамият унда яшайдиган одамларни аксидир. Барқарор жамият куриш унда яшайдиган кишиларни маънавий-ахлоқий такомиллаштириш йўлини топиш шартини қўяди. Техника ва технология юксалган XXI аср ўзининг ҳайратомуз янгиликлари ва ахборот оламидаги новаторлиги билан илғорлаб кетган бўлса ҳам, ахлоқий, диний масалалар, мутаассиблик, ақидапарастлик, келишмовчилик, нифоқ, маданиятлараро тушунмовчилик, ноқислик, яшаш сирларидан беҳабарлик борасида X-XIII асрдан унча фарқ қилмайди. Аксинча, бугунги даврда яшаётган инсонга ўтмишда қадрга эга бўлган, ахлоқий камолот, меҳр-муҳаббат, уйғунлик, ҳаётнинг моҳияти ва мақсади бўлган альтруистик қадриятлар, жумладан, меҳр, оқибат, инсонпарварлик, одамийлик, саховат, ишқ, хотиржамликка ҳар қачонгидан кўра кўпроқ муҳтожлик сезилмоқда. Бунинг сабаби шундаки, техника ва технология юксалган шаҳарлар унда яшовчи инсонларнинг қалблари туфайли гуллаб-яшнади, қалби пок инсонлар яшайдиган шаҳарларда тўқислик ҳокимлик қилади. Ўша қалбларда Аллоҳга ишонч йўқолган, тақво сусайган, иймон кучсизланган, ёлғон ва фириб муттаҳамлик ҳукмрон бўлса, бу шаҳарлар қанчалик обод бўлмасин таназзулга маҳкумдир.

Илк бор тақлиф этилаётган ирфонийлик ва инсонийлик тамойилига кўра, масаланинг моҳияти қуйидаги аспектда теран англашилади:

1. Билим инсоний қадриятлардан биридир. Ривожланган мамлакатларнинг тараққиёти асосида билим концепцияси мужассам бўлиб, илм-фан соҳасида эришилган ютуқлар иқтисодий ўсишга замин яратган. Ҳар қайси жамиятда ёшлар тараққиётнинг жуда катта таянчи, улкан ресурс, бебаҳо хазина деб юксак баҳоланади. Ёш авлодда билимга чанқоқлик, кизиқувчанлик, креативлик, инсайтлик каби сифатларни шакллантириш ва ривожлантириш лозим. Бу борада ўтмиш маънавий мерос мустаҳкам асос (фундамент) бўлиб хизмат қилади. Улуғ мутафаккирлар асарларини кутубхоналарда чанг босиб ётиши учун ёзишмаган, аксинча, келажак авлоднинг ўзларидан ҳам буюк мутафаккирлар, даҳолар, кашфиётчилар бўлиши учун ўз илмларини мерос қолдиришган. Илм инсонни ҳар жиҳатдан юксалтирадики, энг катта бойлик ақл-заковат ва илм, энг катта мерос яхши тарбия, энг катта қашшоқлик билимсизликдир.

2. Ўзликни англаш бугунги кунда жамиятда содир бўлаётган салбий иллатлар замири инсоннинг моҳиятдан узоқлашгани, сохтакорлик, эътиборсизлик, масъулиятсизлик, коррупция, ҳавои нафс, шаклпарастликка бориб тақалади. Инсон қачон жиноят қилади? Жаҳолат пардаси билан ўралган (билимсизлик) бўлса ёки Худони танимаса. Ислом тарихида жуда кўп таъсирли воқеалар бўлганки, бир валий (Сайфиддин Бохарзий)нинг тақвоси, яъни тўғрисўзлиги туфайли бутун бошли мўғуллар исломни қабул қилган бўлсалар, ислом динининг асл моҳиятидан беҳабар мусулмоннинг жоҳилона хатти-ҳаракати ёки сўзи билан ислом террор, экстремизм, мутаассиблик дини сифатида кўриладиган бўлди.

3. Ҳаётга янгича ёндашув ўз-ўзини танқид қилишдан бошланади. Бошқаларни ўзгартирмоқчи бўлган инсон, аввало, ўзини ўзгартириши керак. Ўзининг камчиликларини атрофлича кўриб чиқиш ва бирма-бир бартараф этиш орқали инсон тафаккурида ўзгариш бўлади. Ўз-ўзини танқид маънавий камолотга олиб боради. Ўз-ўзига маҳлиёлик инсонни

халокатга етаклайди. Ўзига танқидий муносабатда бўлган инсон жамият фаровонлиги учун виждон билан, масъулият билан ва ҳалоллик билан ўз ҳиссини қўшади. Инсон ҳаёти жамият ривожини билан узвий боғлиқ жараён. Жамият градация (босқичма-босқич кучайтириш) бўйлаб ривожлангани сари инсоннинг дунёқараши, тафаккури, идроки ва нутқи ҳам тадрижий ўзгаради. Ҳадисда “Қоқилмагунча ҳалим бўлмас, тажриба кўрмагунча ҳаким бўлмас” дейилганки, соғлом тафаккурнинг асоси Қуръон, ҳадис, мутафаккирларнинг ҳикматли сўзлари ва барҳаёт маънавият сарчашмаларидир.

4. Фарзанднинг ёшлигидан унга илмга рағбат уйғотиш, ахлоқ-одоб кўникмаларини сингдириш натижасида унда илм-маърифат ва маънавиятга мойиллик уйғонади. Ёшларни бегоналар ва ёт мафкуралар алдовидан қутқариш учун интернетни маънавий-ахлоқий қиёфага солиш, жаҳолатга қарши маънавият билан қуролланиш, энг оммавий сайтлар (тик-ток, инстаграмм, ютубе)да илм-маърифатга чорловчи мазмунли, қизиқарли, ёшларнинг интеллектуал ва маънавий эҳтиёжларини қондира оладиган чиқишлар билан тўлдириш шартки, ёшлар тўғри танлов қилиши учун имконият бўлсин. Илм-маърифат эгалари замонавий технологиянинг ютуқларидан унумли фойдаланаётган ва ёшлар онгини бемаъни чиқишлар билан заҳарлаётган “ялла”чи-ю тик-токчилардан маънавий устунлигини кўрсатиши давр тақозосидир.

5. Шукроналик қилинган яхшиликни эътироф этиб, уни овоза қилишдир. Аллоҳ Ўзининг фазилати, қарами ва неъматларининг янада зиёда бўлишига шукрни сабаб қилган ва Ўзининг гўзал исмларидан бирини шукр орқали ифода қилган. Қуръонда “Ким яхшиликни холисона қилса, бас, албатта, Аллоҳ шукр қилувчи ва билувчидир” [Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири 2004: Бақара сураси, 158-оят.], “Яна Роббингиз эълон қилган (бу сўзлар)ни эслангиз: “Қасамки, агар (берган неъматларимга) шукр қилсангиз, албатта, (уларни янада) зиёда қилурман. Борди-ю, ношукрчилик қилсангиз, албатта, азобим (ҳам) жуда қаттиқдир” [Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири 2004: Иброҳим сураси, 7-оят.] дейилганки, неъматларга шукр қилиш улуг фазилатдир.

6. Жалолиддин Румий “Ичиндаги ичиндадир” асарида кайфиятни ҳар қандай таълим жараёнида муҳим деб ҳисоблаган: “Сизга кайфиятнинг сон-саноксиз алмашуви хос, сиз уларни бошқара олмайсиз. Сиз уларнинг ҳақиқий сабабларини билсангиз эди, уларни эгаллаган бўлардингиз. Агар сиз ўзингиздаги ўзгаришлар манбаини аниқлай олмасангиз, у ҳолда сизнинг ўзингизни шакллантирадиган ўзгаришларни қандай белгилай оласиз?” Инсон, аввало, ўзига нисбатан аъло кайфиятда бўлиши керак. Кайфият инсоннинг ижоди, кўтаринкилик бахш этадиган, унга ёрқин келажакни кўрсатадиган кўзгудир. Кайфият қанчалик яхши бўлса, инсон бир неча кунда удалай олмаган ишини бир неча соатда удалаши мумкин. Фикр ҳам кайфиятга боғлиқ, кайфият қанчалик зўр бўлса, фикр шунчалик когнитив бўлади. Кайфият ўлганда, янги, тоза фикр келмайди. Ижобий фикрлаш ва келажакка умид билан қараш муваффақиятнинг ўзидир.

7. Аллоҳ инсонларнинг бир-бирларининг айб ва нуқсонлари, хато-камчиликларини кечиришга буюрган: “... Бас, афв этсинлар, ўтиб юборсинлар. Аллоҳ сизларни мағфират қилишини хуш кўрмайсизларми?! Аллоҳ ўта мағфиратли, ўта раҳмли зотдир” [Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири 2004: Нур сураси, 22-оят.], “(У такводор зотлар) ... одамларнинг (хато-камчиликларини) кечирадиган кишилардир. Аллоҳ бундай яхшилик қилувчиларни севади” [Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири 2004: Ол-и Имрон сураси, 134-оят.]. Аллоҳнинг кечиримлилик сифати бандга нисбатан юксак раҳм-шафқат намунасидир. Кечиримлиликнинг инсон қалби учун фойдали жиҳатлари қалб хотиржамлиги, олийжаноблик, энгилликда намоён бўлади. Кечиримли бўлиш инсон саломатлиги учун манфаатлидир. Қалбни ислоҳ қилиш орқали мақсадга эришилади, чунки қалб тўғри бўлса, қолган барча ҳолатлар тўғри бўлади [Абдулқодир Гийлоний. 2004: с. 15.].

8. Миннатдорлик инсоннинг ўзида айни вақтда бор нарсасига шукроналик туйғусидир. Бу фалсафадаги сабаб-оқибат категориясига тўғри келади. Инсоннинг оламга бераётган қуввати, у қандай бўлишидан қатъий назар, албатта ўзига қайтиб келади. Қалб шукроналик ҳисси, миннатдорлик туйғуси билан тўлса, инсон соғлом ва бахтли яшайди. Инсон ўз-ўзини

англаши, ўзини топиши ва ўзини кашф этиши инсоннинг Яратувчиси билан муноабатига боғлиқ бўлиб, инсон руҳияти кашфини унинг ўзидан бошқа ҳеч ким топа олмайди. Бу масалага ҳар бир шахс индивидуал ёндашадигани, дин ва эътиқод, илоҳий моҳиятни таниш ва англаш қалбнинг ишидир. Қуръонда “Бу Аллоҳ бир қавмга Ўзи инъом этган неъматини то улар ўзларидаги нарсани ўзгартирмагунларича ўзгартирувчи бўлмаслиги ва Аллоҳ ўта эшитувчи ва ўта билувчи бўлганидандир” [Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири 2004: Анфол сураси, 53-оят.] дейилганки, инсон бошқаларнинг унга муносабатини ўзгартиришларини истаса, аввало, ўз-ўзига бўлган муносабатни ўзгартириши лозим.

9. Руҳий тарбия ҳақида тушунчанинг тўғри шаклланмагани, ақида (эътиқод)нинг заифлиги ва шаръий илмларга беэътиборлик, ахлоқий меъёрларга беписандлик, масъулиятсизлик, дангасалик, тафаккур оқсоқлиги ва нафс қуллиги ва ҳаказо. “Нафси аммора” даражасидан кўтарила олмаслик, дунё муҳаббати, мол-мулкка ўчлик, ҳукмронликка интилиш, машхурлик васвасаси, керагидан ортиқ даражада дунё билан машғул бўлиш, руҳиятни заифлаштирадиган, охиратни унуттирадиган, фақат ҳозир билан яшашни тарғиб қиладиган оломон маданиятининг миллат онгини захарлаши ва кўнгилочар томоша ва тадбирларнинг кўпайиб кетиши, инсонни яшашга вақти етмайдиган даражада телевизор, телефон, интернет ва бошқа эрмаклар билан банд қилиниши, келажакка ишончнинг сусайиши ва гуноҳлардан тийилмаслик, ҳалол-ҳаромнинг фарқига бормаслик, манфаат учун ахлоқий қадриятлардан воз кечиш, Яратувчисидан узоклашиш ва ҳаказо. Шайх Абдулқодир Гийлоний бу борада шундай дейди: Ҳар қандай харобалик гуноҳ туфайли келади. Чунки гуноҳлар шаҳарларни хароб, одамларни ҳалок қилади [Абдулқодир Гийлоний. 2004: с. 102.].

Инсон бир вақтнинг ўзида ўзаро диалектик алоқасиз ва келиштириб бўлмас, бир-биридан йироқ ва тескари юзлаб ва ва ҳатто минглаб майда “мен”лар ичида мавжуд бўлади. Ҳар бир дақиқа, ҳар бир вазиятда инсон “мен” деб ўйлайди. “Мен” деб сўзлайди. Бироқ ҳар гал “мен” аввалги “мен”дан бошқача, аввалги “мен”ни такрорламайди ва бир-биридан фарқланувчидир... Инсонни кўплик шаклидаги “оломон” дейиш мумкинки, бир инсоннинг ичида минглаб “мен”лар мавжуд. Фикримизча, инсон руҳияти тарбияси учун қуйидаги факторларга эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ:

Яратувчисини таниш ва англаш, яхши инсонлардан тарбия олиш, ҳалол меҳнатга ўрганиш, китоб ўқиш ва илм олиш, яқин инсонлар билан бамаънаҳад иш қилиш, самимий, шикастанафс, тавозели ва хокисор бўлиш, яхшилик қилиш, дунёнинг ўткинчилигини ҳис қилиб яшаш. яшаб турган ҳаётдан баҳра олиш кераклигини тушуна олган инсон энг бахтли ва муваффақиятлидир.

Руҳият кўп жиҳатдан онг ва тафаккур билан боғланмаган. Унинг илдизлари бошқа жойда. Инсон руҳият ва моддият ўзаро куч синашадиган майдон. Умр эса олишиш учун белгиланган фурсат. Макон ва вақт доирасида кечган “беллашув”дан қисмат, хотира, тарих қолади. Бу худди қишда ташқарининг совуғи, ичкарининг иссиғи таъсирида дераза ойнасида пайдо бўлган мафтункор нақшларга ўхшайди. Совуқ ва иссиқнинг кучи қанча шиддатли бўлса, нақш ҳам шунча жимжимадор, гўзал чиқади. Худди шундай, қалбида маънавий ва моддий кучлар беллашуви кескин кечган инсоннинг кўнгли ва тафаккур олами ҳам шунча гўзаллашади.

Инсон руҳияти шу қадар мураккабки, ўз ичида инсоний фазилатни такомиллаштириб, чин маънода комиллик касб этиши мумкин. Акс ҳолда, унинг руҳиятида инсоний фазилат ривожланмаган бўлса, у қанчалик катта мансаб ёки даража эгаси бўлмасин, жисмоний кучи қанчалик кўп бўлмасин, руҳи заиф, маънавий қашшоқ, тубан ва паст ахлоқ эгаси бўлиб қолади. Унинг хатти-ҳаракатидан бошқалар озор чекади, унинг руҳиятидаги педантизм (майдакашлик) ва иккиланиш токи у ўзини ўзи руҳан тарбияламагунича давом этади.

Инсоннинг вазифаси Аллоҳнинг борлигини англаш, Унга сўзсиз бўйсунтириб, Худонинг ишларини Худонинг Ўзидан бошқа ҳеч ким билмайди, бу ишлар инсон тасавури доирасидаги қонун-қоидалар ва мезонларга тўғри келмайди. Шунинг учун Худонинг айтганларини талқин этиш инсоннинг вазифасига кирмайди: “эшитдик ва бўйсундик” амрига мувофиқ яшайди.

Ҳар бир инсон чексиз қудратли қобилият билан туғилган. Бу инсонни буюк ишлар қилишга, ҳар қандай синов, машаққат ва қийинчиликларни қатъий билан ирода енгиланган, ўзига нисбатан ишонч ҳосил қилишга, ўз-ўзини қашф қилишга ва бу орқали ўзининг янги имкониятни очишга имкон беради. Аллоҳни топиш қалбнинг иши бўлиб, нафсни енгиланган, иродани тоблаш, менликни англаш ва шу орқали Худони топиш қалб иродаси билан бўлади. Қалб доимий ҳаракатда бўлиши инобатга олинса, Аллоҳга интилган қалб Аллоҳнинг Аоши атрофида айланса, нафс исканжасидаги қалб ўзи суйган ашё атрофида айланади. Қалбни ислоҳ қилиш орқали мақсадга эришилади, чунки қалб тўғри бўлса, қолган барча ҳолатлар тўғри бўлади.

ХУЛОСА

Юқоридаги фикрлардан хулоса қилиш орқали англашилдики:

Биринчидан, инсоннинг руҳоният ва туйғулар оламига қарашни тубдан ўзгартириш, ирфоний билимлар сарчашмаларини янги усул, йўл ва воситаларда тарғиб этиш лозим;

иккинчидан, янгиланган ислоҳотлар янги дунёқараш, янги тафаккур, янги ҳаёт тарзи, янги фаолиятни талаб этади. Янги ислоҳотлар билан эски қолипдаги дунёқараш ва тафаккур келиша олмайди, аксинча, ирфоний билимларни чуқур ўзлаштириш керак;

учинчидан, жамиятга ирфоний билимларни мажбурлаб тақдим этиб бўлмайди, негаки, эркин ва ихтиёрий ўзлаштирилган билимлар қалбга сингади;

тўртинчидан, “Дунёни маърифат кутқаради” тамойили асосида интернет тармоғида маърифий суҳбатлар орқали ирфонийлик ва инсонийлик тамойилини тарғиб этиш лозим.

бешинчидан, “Ирфонийлик ва дунёвийлик уйғунлиги” тамойилини таълим тизими модернизациясига йўналтириш орқали соғлом ижтимоий муҳитни яратиш концепциясига кўра, муаммога плюралистик ёндашув, мустақил фикрлаш, иродани чиниқтириш, тафаккурни юксалтириш, дунё халқлари илғор маданиятини танқидий ўзлаштириш жамланган тренинглари, мастер класслари, давра суҳбатлари олиб бориш орқали кўзланган мақсадга эришилади.

“Ирфонийлик ва дунёвийлик уйғунлиги” концепциясидан кўзланган мақсад инсоннинг руҳоният ва туйғулар оламига қарашни тубдан ўзгартириш, ирфоний билимлар сарчашмаларини янги усул, йўл ва воситаларда тарғиб этиш, ирфоний маъно ва тимсолнинг зоҳирий “қатлам”лари ҳақида баҳс-мунозарага барҳам бериш ва бу қатламлар ҳақидаги билимларни очиб беришдир. Бунинг учун ирфоний билимларни чуқур ўзлаштириш талаб этилади. Ирфон илми илоҳий моҳиятни қашф этиш, идеал, гўзал ахлоқ, мукамал ишқ, пок руҳоният, юксак маънавият, соғлом ақл, ҳикмат ва илм уйғунлигини ўзида мужассам этган Аллоҳни таниш, билиш ҳамда англаш илми бўлса, ориф инсоннинг қалби ва руҳининг табиби, том маънода инсоншунос, ахлоқий камолот даражасига кўра башарият учун юксак намунадир. Масалага инновацион ёндашув глобал маърифий, маънавий-маданий жараёнларни уйғунлаштириш, умуминсоний қадриятларни асраш учун гуманистик аҳамиятга эга бўлиб, барча халқлар маънавий ва ахлоқий тақомилига имконият яратади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

АЛ-ФАРАБИ. Философия политики. – М.: 1989. 229-бет.

ИБН ХАЛЬДУН. Введение в историю (ал-Мукаддима). Фрагменты. Перевод с арабского, комментарии и примечания И.Л.Алексеева, А. В. Душак и А.Ш.Столыпинской // Рах Isamica, 1/2008, 15-21-бетлар.

НИЦШЕ. Ф. Сочинение в 2-х томах. – М.: 1990.

ДИЛЬТЕЙ В. Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах / Современная буржуазная философия. – М.: 1978.

ШПЕНГЛЕР О. Закат Европы. – М.: 1992;

ИОНИН Л. Георг Зиммель – социолог. Критические очерки. – М.: 1981.

БЕРГСОН А. Творческая эволюция. – М.: 1908; Унинг ўзи: Время и длительность. – М.: 1910;

- ТРИМИНГЭМ Дж.С. Суфийские ордены в Исламе // Пер. с английского А.Ставиской. Под ред. и с пред. О.Ф.Акимовской. – М.: Наука, 1989. 298-бет.
- ҚУРЪОНИ КАРИМ МАЪНОЛАРИНИНГ ТАРЖИМА ВА ТАФСИРИ / Таржима ва тафсир муаллифи А.Мансур. Масъул муҳаррир: З.Хусниддинов. Таржима ва изоҳлар муаллифи Абдулазиз Мансур. – Т.: Тошкент ислом университети нашриёти, 2004. Фурқон сураси, 43-оят. Бақара сураси, 158-оят. Иброҳим сураси, 7-оят. Нур сураси, 22-оят. Ол-и Имрон сураси, 134-оят. Анфол сураси, 53-оят.
- ФИЛОСОФСКИЙ ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ. – М.: Инфра, 1998. 572-бет.
- ЎЗБЕКИСТОНДА ИЖТИМОИЙ-ФАЛСАФИЙ ФИКРЛАР ТАРИХИДАН. – Т.: Фан, 1980. 122-бет.
- АЗИЗИДДИН НАСАФИЙ. Зубдат ул-ҳақойик. (Ҳақиқатлар қаймоғи) / Форс тилидан Н.Комилов таржимаси. – Т.: Камалак, 1995. 31-бет.
- МИРЗИЁЕВ Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Т.: Ўзбекистон, 2017. 39-бет.
- НАЖМИДДИН РОЗИЙ / Донишмандлар тухфаси. Рубоийлар. Таржимон, нашрга тайёрловчи, сўзбоши ва изоҳлар муал. Э.Очилов. – Т.: Ўзбекистон, 2009. 193-бет.
- АБДУЛҚОДИР ГИЙЛОНИЙ (Ғавс ул-Аъзам). Раббонийликни англаш ва раҳмоний файзни қозониш. I-китоб / Таржимонлар: Муҳаммадjon Нуриддин, Олимхон Юсуф, Аброр Абдулазим, Абдулбоқи Азим. – Т.: Мовароуннахр, 2004. 15-бет.

БИБЛИОГРАФИЯ

- АЛ-ФАРАБИ. Философия политики. – М.: 1989. С. 229.
- ИБН ХАЛЬДУН. Введение в историю (ал-Мукаддима). Фрагменты. Перевод с арабского, комментарии и примечания И.Л.Алексеева, А. В. Душак и А.Ш.Столыпинской // Рах Isamica, 1/2008, С.15-21.
- НИЦШЕ. Ф. Сочинение в 2-х томах. – М.: 1990.
- ДИЛЬТЕЙ В. Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах / Современная буржуазная философия. – М.: 1978.
- ШПЕНГЛЕР О. Закат Европы. – М.: 1992;
- ИОНИН Л. Георг Зиммель – социолог. Критические очерки. – М.: 1981.
- БЕРГСОН А. Творческая эволюция. – М.: 1908; Унинг ўзи: Время и длительность. – М.: 1910;
- ТРИМИНГЭМ Дж.С. Суфийские ордены в Исламе // Пер. с английского А.Ставиской. Под ред. и с пред. О.Ф.Акимовской. – М.: Наука, 1989. С. 298.
- ПЕРЕВОД И ТОЛКОВАНИЕ ЗНАЧЕНИЙ СВЯТОГО КОРАНА / Автор перевода и комментариев А. Мансур. Ответственный редактор: З. Хусниддинов. Автор перевода и комментариев Абдулазиз Мансур. – Т.: Издательство Ташкентского исламского университета, 2004. Сура Фуркан, стих 43. Сура аль-Бақара, стих 158. Сура Ибрагим, стих 7. Сура Ан-Нур, стих 22. Сура Аль-Имран, стих 134 Сура Анфаль, стих 53.
- ФИЛОСОФСКИЙ ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКИЙ СЛОВАРЬ. – М.: Инфра, 1998. С. 572.
- ИЗ ИСТОРИИ СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОЙ МЫСЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ. – Т.: Наукв, 1980. С. 122.
- АЗИЗИДДИН НАСАФИ. Зубдат уль-ҳақайик / Пер. С персидского Н.Камилова. – Т.: Радуга, 1995. С. 31.
- МИРЗИЕВ Ш.М. Верховенство закона и защита интересов человека являются ключом к развитию страны и благополучию людей. – Т.: Узбекистан, 2017. С. 39.
- НАДЖМИДДИН РОЗИЙ / Дар мудрых. Рубайят. Переводчик, издатель, предисловие и комментарии. Э.Очилов. - Т.: Узбекистан, 2009. С. 193. 2004. С. 15.
- АБДУЛКАДИР ГИЙЛАНИЙ (Ғавс уль-Аъзам). Понимание господства и обретение милости милосердия. Книга I / Переводчики: Муҳаммадjon Нуриддин, Олимхон Юсуф, Аброр Абдулазим, Абдулбоқи Азим. – Т.: Мовароуннахр,

REFERENCES

- AL-FARABI. Philosophy of Politics. – M.: 1989. P. 229.
- IBN KHALDUN. An introduction to history (al-Mukaddim). Fragments. Translation from Arabic, comments and notes by I.L. Alekseev, A.V. Dushak and A.Sh. Stolybinskaya // Pax Isamica, 1/2008. P. 15-21.
- NIETZSCHE. F. Composition in 2 volumes. – M.: 1990.
- DILTHEY V. Types of worldview and their detection in metaphysical systems / Modern bourgeois philosophy. – M.: 1978.
- SPENGLER O. Decline of Europe. – M.: 1992.
- IONIN L. Georg Simmel – sociologist. Critical Essays. – M.: 1981.
- BERGSON A. Creative evolution. – M.: 1908; Uning ŷzi: Time and duration. – M.: 1910.
- TRIMINGHAM J.S. Sufi orders in Islam // Per. from English by A. Staviska. Ed. and with the pre. O.F. Akimushkina. – M.: Nauka, 1989. P.298.
- TRANSLATION AND INTERPRETATION OF THE MEANINGS OF THE HOLY QURAN / Translation and interpretation author A.Mansur. Responsible editor: 3. Husniddinov. The author of the translation and comments is Abdulaziz Mansur. – T.: Tashkent Islamic University Publishing House, 2004. Surah Furqan, verse 43. Surat al-Baqara, verse 158. Surah Ibrahim, verse 7. Surah An-Nur, verse 22. Surah Al-Imran, verse 134 Surah Anfal, verse 53.
- PHILOSOPHICAL ENCYCLOPEDIA DICTIONARY. – M.: Infra, 1998. P.572.
- FROM THE HISTORY OF SOCIO-PHILOSOPHICAL THOUGHT IN UZBEKISTAN. – T.: Fan, 1980. P. 122.
- AZIZIDDIN NASAFI. Zubdat ul-haqayik / Transl. From Persian N. Kamilov. - T. : Raduga, 1995. P. 31.
- MIRZIYOEV Sh.M. The rule of law and the protection of human interests are the key to the development of the country and the well-being of the people. – T.: Uzbekistan, 2017. P. 39.
- NAJMIDDIN RAZI / Gift of the Wise. The Rubaiyat. Translator, publisher, foreword and commentary. E.Ochilov. – T.: Uzbekistan, 2009. P. 193.
- ABDULKADIR GIYLONI (Ghaws ul-A'zam). Understanding the Lordship and gaining the grace of mercy. I-book / Translators: Muhammadjon Nuriddin, Olimhon Yusuf, Abror Abdulazim, Abdulboki Azim. – T.: Movarounnahr, 2004. P. 15.